

BETTY TRUCKOVÁ – ROBERT-PAUL TRUCK:*LÉKAŘI HANBY**(Praha: Naše vojsko, 2022, 205 stran, ISBN 978-80-206-1294-6)*

V tomto roce vyšla v nakladatelství Naše vojsko v překladu Boženy Mráčkové publikace *Lékaři hanby* od Betty Truckové a Roberta-Paula Trucka. Recenzované vydání je třetím, které vyšlo v České republice. První dvě, *Lékaři hanby: Pravda o lidských morčatech v Osvětimi*, byla v českém překladu publikována v letech 1983 a 1984.

Posuzované vydání je věnováno památce doktora Léona Landaua,¹ který ve vyhlazovacím tá-

boře v Osvětimi musel asistovat při pokusech tamních „lékařů“² na lidech. Autoři v předmluvě publikace uvádí: „Tato kniha by nebyla nikdy napsána bez svědectví doktora Léona Landaua.“³ Jak z uvedeného vyplývá, narativ je založen především na výpovědi tohoto doktora, ale je doplněn i dalšími očitými svědectvími.

Uvedená publikace se z linie dokumentárních (svědeckých) narativů o zrůdnostech, jež se odehrávaly za zdmi vyhlazovacích táborů v období druhé světové války, vyjímá. Výkladová část je sestavena pouze z výpovědí svědků, čímž se jasně hlásí k linii literárních záznamů o vybraných událostech druhé světové války, která se v okruhu dané oblasti literatury rozvíjela zejména po konci tohoto válečného konfliktu (tzv. první vlna literatury s tematikou druhé světové války). Jsem si vědom, že v současné době existují různé aktivity institucí,⁴

1 „Léon Landau se narodil v Radomi 11. listopadu 1906 v židovské rodině. Studoval lékařství v Polsku, ale protože si přál provozovat praxi ve Francii, opakoval tam všechny zkoušky, aby učinil zadost předpisům francouzského zákonodárství. Stal se externím asistentem pařížských nemocnic, interním asistentem Správy pařížských nemocnic v Hendaye, později se usadil v Hénin-Liétardu, báňském městě na severu Francie, kde byl zatčen v roce 1942 pro svou politickou činnost i se svou ženou a tříletým synkem. Všichni byli deportováni do Osvětimi. On jediný z rodiny se z vyhlazovacího tábora vrátil. Byl lékařem a nacisti měli zoufalou potřebu lékařů. Potřebovali kvalifikovaný personál k provádění svých zrůdných pokusů. Pokusů na člověku.“ (Betty Trucková – Robert-

-Paul Truck, *Lékaři hanby*, Praha: Naše vojsko, 2022, s. 15.)

2 Označení *lékař* či *doktor* v souvislosti s těmi, kteří prováděli experimenty na lidech nejenom v Osvětimi, uvádím v uvozovkách, protože zastávám názor, že vzhledem k jejich prokázaným činům nejsou tohoto explicitního přičítání k dané profesní skupině hodni.

3 Trucková – Truck, *Lékaři hanby*, s. 15.

4 Například některé aktivity Institutu Terezínského iniciativy, aktivity sdružení Post Bellum, internetové stránky iWit-

jejichž cílem je přiblížit různé aspekty, jež se k této historické etapě vztahují, přesto zastávám názor, že faktografická linie literatury spojená s daným obdobím by měla být východiskem pro seznamování veřejnosti s danou problematikou, přičemž přečtené poznatky si zájemci mohou doplnit prostřednictvím různých dalších zdrojů.

Faktografické poslání publikace podtrhuje i rozsáhlá část, která obsahuje fotografie, jež přibližují život v Osvětimi. Čtenářům jsou obrazově prezentováni „lékaři“, o kterých se autoři zmiňují, jejich lidské oběti nebo prostor vyhlašovacího tábora Osvětim.⁵ Jsem přesvědčen, že fotografie akcentují poslání publikace: přiblížit široké čtenářské veřejnosti zřůdnosti, které realizovali „lékaři“ na „lidských morčatech“.

Kniha je rozdělena do čtrnácti kapitol, které jsou věnovány ně- kterému z aspektů praxe vybraných „doktorů“, kteří v Osvětimi působili, nebo konkrétním metodám, které pro své experimenty využívali. Každá kapitola je uvedena výrokem, který určitým způsobem souvisí s narativem

dané kapitoly. Například kapitola s názvem *Mengeleho dvojčata* je uvedena citátem z Dostojevského *Zápisů z mrtvého domu*: „Jsou dva druhy katanů, – kati dobrovolní a kati – proti své vůli, z donucení...“ (s. 48). Citáty podle mého názoru navozují atmosféru a poslání příslušné části a určitým způsobem poukazují na nadčasové poslání dané výkladové pasáže, tedy podat určité varování před opakováním událostí druhé světové války.

V desáté kapitole s názvem *Sterilizace*, která je uvedena úryvkem z Hitlerova spisu *Mein Kampf* „Stát musí prohlásit každou osobu zjevně nemocnou nebo zatíženou dědičnou chorobou za neschopnou rozmnožování a musí jí všemi prostředky v tom zabránit, aby neohrozila své potomstvo“ (s. 113), je podán naturalistický popis různých sterilizačních technik, které byly experimentálně zkoušeny na věznicích v Osvětimi. Čtenáři do kapitoly vstupují in medias res: „Vězeň číslo 132 266 vzlykal. Velké slzy stékaly po jeho jinošských tvářích propadlých bídou. Pokusil se o pohyb, ale marně. Jeho paže a ruce ležely nataženy podél těla. Pevné řemeny ho vázaly k operačnímu stolu. Necítil dolní končetiny, byl od pasu až k nohám jakoby ochrnut, znečitlivěn. Vzpomněl si na strašný vpich do míchy, který

ness, materiály Židovského muzea v Praze, činnost USC Shoah Foundation aj.

5 V tomto bodě se nabízí jistá paralela s Krausovou a Kulkovou publikací *Továrna na smrt*.

hned účinkoval. Poslední vzepření. Vězeň číslo 132 266 se napjal z posledních sil, ale marně. Řemeny nepovolily“ (tamtéž).

Výkladové pasáže jsou vybaveny poznámkami pod čarou, v nichž autoři uvádí zdroj postulované informace, ve většině případů výpovědi očitých svědků během soudních procesů s představiteli nacistické strany, kteří byli nějakým způsobem zainteresováni do pokusů, které se ve vybraných blocích Osvětimi odehrávaly. Druhou oblastí poznámek pod čarou jsou ty, v nichž autoři odkazují na písemný zdroj uvedené informace, ve většině případů se jedná o dokumenty, které si vedli vykonavatelé experimentů pod vedením nacistických „lékařů“, nechybí ani úryvky z oficiální, většinou tajné, korespondence mezi vedením Osvětimi a ústředím nacistické strany v Německu. V některých poznámkách je čtenářům představena životní cesta osob, o nichž je ve výkladové části zmínka.

Poměrně značné místo v publikaci je zcela logicky věnováno „Andělu smrti“, Mengelemu. Charakterizován je následovně: „Má bezvadnou uniformu, šitou na míru, vyleštěné boty, bílé rukavice, v ruce jezdecký bič, umí vystupovat. Je to zkrátka třída. Neměří víc než metr šedesát, má

lehký strabismus levého oka, řezáky jeho horní čelisti jsou špatně rostlé a zeje mezi nimi trojúhelníkovitá šterbina. Je příliš snědý, jeho vlasy jsou příliš černé. A přece je Josef Mengele krasavec. Vyzařuje z něho neodolatelné kouzlo. Je to svůdník, mluvka a světák, navíc také intelektuál“ (s. 29). Jak je patrné, tak Mengeleho fyzické vzezření příliš nekorespondovalo s požadavky pseudovědecké nacistické rasové teorie.

O Mengelem, nejznámějším „doktoru“ z Osvětimi, se autoři zmiňují i ve druhém dodatku, v němž je přiblížen jeho úprk z Německa a jeho pobyt v různých státech Jižní Ameriky, jeho následný návrat do rodné země a další emigrace z ní. Zároveň je detailně přiblíženo vyjednávání mezi německými politickými představiteli a předáky jihoamerických zemí o Mengeleho vydání před německý soud. Autoři akcentují skutečnost, že nejenom příslušné německé orgány věděly o místě Mengeleho pobytu, přesto nebyl nikdy dopaden. V dalších dodatcích je recipientům předestřeno *Provolání osvětimského Mezinárodního výboru k německým lékařům*, úryvek z projevu proneseného Himmlerem v Poznani v roce 1943, který je otřesný exaktními charakteristikami národů v něm zmíněných. Podle očekávání je

akcentována nadřazenost německého národa. Himmler mimo jiné pronesl: „Že deset tisíc ruských žen padne vyčerpáním při kopání protitankového zákopu, mě nezajímá, hlavně že zákop bude připraven pro Němce. My Němci, kteří jediní na světě máme správný vztah ke zvířatům, budeme mít stejně správný poměr i k těmto lidským zvířatům (...). Je to však zločin vůči naší vlastní krvi dělat si o ně starosti a přikládat jim jakýkoli ideál, který by znesnadnil život našim synům a našim potomkům“ (s. 194).

V dalším dodatku jsou uvedeny povinnosti členů SS, mimo jiné „1. Organizace SS je sdružením německých mužů, kteří se vyznačují nordickou krví a jsou speciálně vybírání“ (s. 195). V následujícím dodatku jsou přehledně představeny hodnosti SS, označování vězňů internovaných v Osvětimi nebo je uvedena tabulka s předpokládanými počty osob zabitých v Osvětimi. Svou exaktností působí zrůdně dodatek, v němž je uveden návod na použití kremační pece. S danou problematikou souvisí i dodatek s názvem *Okolí krematoria*. Bestialitu nacistické vyhlazovací mašinerie podtrhuje oficiální nařízení o průmyslovém využití vlasů, jež je uvedeno v devátém dodatku.

Jak z naznačeného vyplývá, dodatky, které jsou v publikaci uvedeny za svědeckými pasážemi, považuji za velmi přínosné nejenom v oblasti dalšího výzkumu v oblasti nacistických zvěrstev během druhé světové války, ale také až v naturalistickém přiblížení některých postupů, které představitelé nacistického režimu v daném období uplatňovali. Může tím dojít k tomu, že si současná společnost uvědomí surovou profesionalitu a precizní plánování nacistických předáků v okruhu vyhlazování určitých národů.

V poslední kapitole autoři předstírají aktuálnost vybraných událostí druhé světové války pro současnou společnost, a to zejména v určitých skrytých rovinách. Uveden je úryvek z článku z *Le Monde*, který vyšel v roce 1973 a jehož autorem je soudce Wilhelm Staeglich, přívrženec neonacistů. Příspěvek nese název *Mé dojmy z koncentračního tábora v Osvětimi z roku 1944*. Jeho autor v něm mimo jiné uvádí, že tento tábor „byl (...) pečlivě zařízený a vybavený slušnými ubytovnami, strážci byli tolerantní a vězňové se nemuseli ničeho bát“ (s. 184). Je při nejmenším neuvěřitelné, že tato myšlenka mohla být otiskována celých třicet let po konci druhé světové války. Zároveň lze tento názor vychýleného jedince vnímat jako varová-

ní pro současnost: i přes značné množství důkazů o tom, co se dělo nejenom ve vyhlazovacím táboře v Osvětimi je nutné tyto události neustále připomínat. Proto jsem přesvědčen, že nejenom dodatky zaujímají v recenzované publikaci oprávněné místo: široké čtenářské veřejnosti je nutné vybrané aspekty druhého světového válečného konfliktu připomínat i prostřednictvím dokumentárně zaměřených titulů, nejenom prostřednictvím ve většině případů komerčně úspěšných beletristických vyprávění, která jsou téměř vždy založena na umělecky zpracovaném příběhu konkrétního jedince během druhé světové války. Jsem přesvědčen, že se jedná o jeden z žádoucích způsobů, jakým je nutné současnému čtenáři prezentovat důsledky nacistické vyhlazovací mašinerie i pro naši dobu a pronikání některých jejích prvků do různých vrstev společnosti.

Domnívám se, že recenzovaná publikace má potenciál zaplnit jistou mezeru v oblasti knih, v jejichž centru se nalézá nepřikrášlené a neumělecké představení jednoho aspektu druhé světové války. Doufám, že se tento dokumentární narativ dostane do povědomí široké čtenářské veřejnosti, a to i přes určitý naturalismus, který se v posuzované publikaci uplatňuje. Ostatně pokusy na „lidských mor-

čatech“ v Osvětimi se odehrávaly tak, jak je autoři knihy prostřednictvím výpovědí očitých svědků a na základě studia archivních materiálů prezentují.

Milan Mašát

GRZEGORZ IGNATIK:

PERSON AND VALUE: KAROL WOJTYŁA'S PERSONALISTIC AND NORMATIVE THEORY OF MAN, MORALITY, AND LOVE

(London: Lexington Books, 2021, 186 stran, ISBN 978-1-7936-4106-9)¹

Grzegorz Ignatik působí jako docent (associate professor) na Pontifical College Josephinum v městě Columbus (Ohio, USA). Zabývá se mimo jiné též překladatelskou činností. Ovládá dobře polštinu, překládá texty Karola Wojtyły, pozdějšího papeže Jana Pavla II., do angličtiny. Přeložil např. *Láska a odpovědnost*, *Osoba a čin* atd. Možná by se dalo říci, že v jistém smyslu plodem jeho překladatelské činnosti je i kniha *Per-*

1 Pro účely této recenze jsem čerpal z elektronické verze této knihy. Grzegorz IGNATIK, *Person and Value: Karol Wojtyła's Personalistic and Normative Theory of Man, Morality, and Love* [Kindle], London: Lexington Books, 2021, <https://www.amazon.com> [cit. 31. 3. 2022].

son and Value, ve které nám autor systematicky předkládá filosofické myšlení Karola Wojtyly, přičemž čerpá z vydaných i nevydaných spisů tohoto velkého muže.

Autor se v této knize zaměřuje na jeho myšlení filosofické, nikoliv teologické. Do teologických otázek se tedy snaží nezabýhat dopodrobna, i když se některé z nich místy dotkne. Je pravdou, že v myšlení Karola Wojtyly jsou filosofické i teologické roviny úzce propojeny a je mezi nimi kontinuita. Snaha systematicky uchopit a vyložit filosofické myšlení Karola Wojtyly není lehký úkol, neboť se zde setkávají dva myšlenkové směry, a sice klasická metafyzika v linii Aristotela a sv. Tomáše Akvinského a fenomenologie, především v pojetí Maxe Schelera. Jak výstižně píše Zenon Grocholewski: „Je známe, že Karol Wojtyla je predovšetkým tomistom; napriek tomu sa vo svojich bádaniach obracia k metóde filozofie fenomenologickej, hlavne k tej, ktorú predstavuje Max Scheler. Vďaka tomu kriticky prehľbil a obohatil oba tieto filozofické smery a predstavil vlastné originálne myslenie.“² Tím se nechce říci, že by Karol Wojtyla přijímal nekriticky celé učení Schelera.

K některým aspektům Schelerova myšlení měl své výhrady. To se jasně ukazuje např. v jeho doktorské práci, kterou psal na téma, zda je možné založit křesťanskou etiku na systému Maxe Schelera. I přes tyto výhrady však Karol Wojtyla vnímal fenomenologickou metodu jako užitečnou a prospěšnou pro filosofický výzkum a hledání pravdy.³ Je tedy zřejmé, že kdo chce do hloubky proniknout a zdárně vykládat filosofické myšlení Karola Wojtyly, musí být znalý prvků, které toto myšlení ovlivnily: klasické metafyziky v pojetí sv. Tomáše Akvinského a fenomenologie v pojetí Maxe Schelera.

Cílem knihy, jak sám autor píše, je prezentovat Wojtylovo filosofické chápání lidské bytosti a jejího jednání (knihy se tedy zaměřuje na filosofickou antropologii a etiku). Autor to chce popsat stručně a zároveň tak, aby tomu bylo dobře rozumět. Doufá, že tak pomůže čtenářům, kteří již nějakou znalost Wojtylova díla mají, ale chtěli by ji prohloubit.⁴ V knize *Person and Value* nenalezneme

2 Zenon GROCHOLEWSKI, *Filozofia práva v náuke Jána Pavla II.*, Košice: Viena, 2001, s. 8.

3 ROCCO BUTTIGLIONE, *Karol Wojtyla: The Thought of the Man Who Became Pope John Paul II* [Kindle], Cambridge: W. B. Eerdmans Publishing Company, 1997, <https://www.amazon.com> [cit. 31. 3. 2022].

4 IGNATIK *Person and Value: Karol Wojtyla's Personalistic and Normative Theory of Man, Morality, and Love*, s. 73.

historický vývoj myšlení Karola Wojtyły. Autor knihy již v úvodu říká, že chce prezentovat Wojtylovo učení systematicky a v určité jednotě. Dalo by se říci, že je nám předkládáno myšlení Karola Wojtyły již ve své vyzrálé podobě, ke které Karol Wojtyła dospěl v čase po Druhém Vatikánském koncilu. Metoda výkladu je spíše deskriptivní než interpretační, i když jisté míry interpretace se autor samozřejmě nemůže vyhnout.

V úvodu autor popisuje jednotící personalistický rámec Wojtylova myšlení. Věnuje se zde chápání lidské osoby s ohledem na křesťanské zjevení, na roli milosti a na vztah k Bohu. Autor konstatuje, že Wojtylův personalismus má jako důležitý rys křesťanský rozměr. Pro Wojtylu stál personalismus v základech etického učení, byl v určitém slova smyslu fundací etiky. Autor se v této úvodní části také věnuje epistemologickým metodám Wojtylovy filosofie. Uvádí, že Wojtyła byl realistou a že užíval různé metody ve svém zkoumání a interpretaci. Zvláště se mimo jiné pozastavuje u fenomenologické metody.

V první kapitole autor rozvíjí Wojtylovo učení týkající se antropologie. Zaměřuje se zde na chápání hodnoty lidské osoby a jejího jednání. Autor začíná kapitolu kosmologickými a metafyzickými

úvahami o člověku. Věnuje se zde otázkám lidské přirozenosti, racionality, transcendence. Poté přechází k celkovému, integrálnímu pohledu na člověka jako osobu a podrobně se věnuje jednání lidské osoby. Ke konci kapitoly krátce shrne Wojtylovo učení o společenství. Zde přijde řada na výklad pojmů jako je *participace*, vztah Já-Ty, vztah My, koncept společného dobra, *alienace* atd.

Druhá kapitola s nadpisem „A Theory of Morality and Ethics“ se zaměřuje na Wojtylovo morální učení či na jeho filosofické základy a základní zákonitosti. Setkáme se zde s řadou aspektů, které v tomto učení hrají svou roli a které jsou mezi sebou navzájem propojeny nebo se dokonce částečně překrývají. Tyto aspekty jsou metafyzické, teleologické, axiologické a vztahující se na žitou zkušenost. Autor se zde věnuje problematice mravních hodnot, mravních skutečností (*facts*) a také mravních norem. Podobně jako se autor na závěr první kapitoly věnoval Wojtylovu učení o společenství, i na konci kapitoly druhé autor rozebírá Wojtylovo morální učení v jeho rozměru komunitním.

Poslední, třetí kapitola se zabývá hodnotou lidské lásky. Nabízí chápání sexuálních hodnot v rámci celé antropologie. Láska jako naplnění (*fulfillment*) osoby

a jejího jednání. V této kapitole autor prohlásí, že ve skutečnosti mluvil o lásce už od začátku knihy, ovšem spíše implicitním způsobem. První dvě kapitoly by se v jistém smyslu daly chápat jako taková preambule kapitoly třetí. Toto autorovo tvrzení si můžeme vyložit jako vyjádření důležitosti, toho, jak je tato poslední kapitola podle autora stěžejní. V této kapitole se autor věnuje lásce ze čtyř hledisek: vztah lásky k lidskému subjektu, přirozenost lidské lásky (zdůraznění etického charakteru), vztah mezi láskou k člověku a sexuální touhou a nakonec povolání ke kultivaci a edukaci lásky.

Nyní si dovoluji přistoupit k celkovému hodnocení. I když na první dojem se může zdát kniha dosti přístupná i běžnému čtenáři, pravdou je, že je velmi komplexní a že je těžké sledovat autorovu myšlenkovou linii. Ne, že bychom to chtěli autorovi vytýkat. Do jisté míry to může být způsobeno samotnou materií, kterou se kniha zabývá, protože myšlení Karola Wojtyly je skutečně komplexní a mnohvrstevnaté. K tomu přistupuje fakt, že autor se toto myšlení pokusil vyložit na poměrně malém prostoru cca stopadesáti stran textu. Jen pro srovnání kniha, která se věnuje v podstatě stejnému tématu a která vyšla v češtině, totiž *Obraz člověka ve filosofickém*

světě Karola Wojtyly od Františka Burdy,⁵ je jednou tolik obsáhlá. Komplexnost díla může být dána také tím, komu je kniha adresována. V prefaci autor předeslal, že by chtěl touto knihou pomoci těm, kteří již nějakou znalost Wojtylova myšlení mají a chtěli by ji prohloubit. I přesto se nám zdá, že autor někdy až příliš u čtenáře předpokládá znalost problematiky, o které čtenáře teprve seznamuje, a to jak co do myšlení samotného Wojtyly, tak i co do předpokladů, z kterých toto myšlení vychází. Tato kniha tedy podle nás vskutku není vhodná pro čtenáře, kteří jsou netknuti filosofii Karola Wojtyly a nemají znalost konceptů, z kterých jeho filosofie vychází, tedy především klasické metafyziky a fenomenologie.

Co na této knize oceňujeme je autorova schopnost vyjádřit složité filosofické skutečnosti, o kterých lze napsat mnoho stran textu, velmi úspěšně a výstižně třeba jednou nebo dvěma větami. Autor knihy má podle našeho názoru skvělou schopnost vytvářet jednoduché a přitom výstižné a celý problém zahrnující definice. Rovněž oceňujeme na této knize, jak se autor snaží čtenáře provázet celým textem. Na začátku každé ka-

5 František BURDA, *Obraz Člověka ve filosofickém světě Karola Wojtyly*, Ústí nad Orlicí: Ořtis, 2011.

pitoly a u dalších myšlenkových celků autor krátce uvede, čemu se bude věnovat a jak to zapadá do celku jeho práce.

Po formální stránce knize není co vytknout. Podrobný poznámkový aparát je vždy uveden na konci každé kapitoly. Na konci knihy nalezneme appendix s přehledem doplňující literatury, dále bibliografii knihy, ale také věcný rejstřík. Kniha může být cenným pomocníkem ve snaze do hloubky proniknout do filosofického myšlení Karola Wojtyly. Může sloužit i jako průvodce při opětovné četbě jeho filosofických nebo i teologických děl, aby člověk z této četby načerpal co nejvíce.

Martin Peňáz

ADAM CSUKÁS:

*PRÁVNÍ ŘÁD ČESKOBATRSKÉ CÍRKVE
EVANGELICKÉ V HISTORICKÝCH
SOUVISLOSTECH*

*(Jihlava: Mlýn, 2022, 343 stran,
ISBN 978-80-86498-73-7)*

Předložená více než třísetstránková monografie je dopracovanou verzí autorovy disertační práce s názvem *Právní řád Českobratrské církve evangelické – dějiny a současnost*, velmi úspěšně obhájené 30. září 2021 na Právnické fakul-

tě Univerzity Karlovy, viz digitální repozitář Univerzity Karlovy, <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/152532>.

Především je nutno ocenit výběr tématu: zpravidla jsou totiž v oblasti církevního práva zpracovávána v české odborné literatuře témata týkající se katolické církve a nepoměrně málo prostoru je věnováno církevněprávním otázkám jiných církví. Natolik souhrnné pojednání o aktuálně druhé největší registrované církvi a náboženské společnosti v České republice, o Českobratrské církvi evangelické (dále jen ČCE), dosud zcela chybělo, byly traktovány dílčím způsobem pouze jednotlivé otázky týkající se tohoto tématu. Sám autor této monografie publikoval od r. 2015 několik odborných článků s tematikou práva evangelických církví, viz seznam jeho děl v Bibliografii dějin Českých zemí zpracovávané Historickým ústavem Akademie věd České republiky, <https://biblio.hiu.cas.cz/records/60413d82-740f-4d56-b03e-9e6feff3963c>.

Nesporným pozitivem je autorova osobní zkušenost s danou problematikou: pocházejí z jižního Slovenska jako člen Křesťanské reformované církve na Slovensku se díky studiu práva a právní vědy v Praze důvěrně seznámil s ČCE, sdružující české evangelické farní

sbory obojího vyznání, a to sbory převážně reformované, menšinově luterské. Této církvi také nabídl své odborné služby a několik let pracuje jako právník synodní rady Českobratrské církve evangelické, což mu umožnilo přístup k mnoha pramenům ČCE: především k materiálům uchovávaným v Ústředním archivu této církve, které z nemalé části dosud nebyly odborně zpracovány, dále využil materiálů jednotlivých státních úřadů pověřených dozorem, řízením a šikanou církví a náboženských společností, uložených v Národním archivu České republiky, i mnoha potřebných drobných děl v českém jazyce, především časopiseckých článků, i starších materiálů převážně v německém i maďarském jazyce (který je jeho mateřským jazykem), sporadicky zdrojů v angličtině. Jedná se tedy o časově náročnou mravenčí práci, o čemž svědčí rozsáhlá bibliografie uvedená na s. 317–339.

Monografie je logicky členěna do tří částí, tvořených průběžně číslovanými kapitolami, což usnadňuje orientaci v textu.

Protože je primárně zaměřena na vývoj vnitřních právních předpisů, který zasazuje do poměrně podrobně popsaných historických souvislostí, není proto divu, že nepojednává o období od tolerančního patentu císaře Josefa II. z r. 1781

do vymaňování se evangelických církví v Předlitavsku z tuhého státního područí. Proto její I. část je věnována období let 1848–1922, před přijetím prvního církevního zřízení ČCE v nově utvořené Republice československé. První část obsahuje čtyři kapitoly. 1. kapitola je věnována období let 1848–1861, kdy evangelické církve (luterská a reformovaná) byly v Předlitavsku dosud pouze tolerovány, a kdy se na základě jejich postupné emancipace z tuhého státního dohledu postupně utvářely právní předpisy těchto církví. 2. kapitola začíná popsáním okolností vydání tzv. protestantského patentu č. 41/1861 ř.z., spojeného s přijetím státně vnucených, tedy oktrojovaných prvních zřízení těchto církví č. 42/1861 ř.z., které byly nazvány jako provizorní a byly dále výrazně obdobně vyhlášeny jako definitivní v r. 1866 pod č. 15/1866 ř.z., dále mírně upraveny v letech 1889 a 1892. Bez legislativního ohlasu zůstaly v té době jazykově orientované snahy na sloučení českých farních sborů obojího vyznání z r. 1872 a na něj ideově navazující návrh tzv. Časlavského církevního zřízení z r. 1873. Ačkoli tyto dvě aktivity nedošly ve své době naplnění, připravovaly tak cestu k řešení spojenému s koncem 1. světové války. Této problematice se věnují další dvě kapitoly: 3. ka-

pitola pojednává o historických změnách a právních návrzích z let 1917–1918, 4. kapitola pak popisuje formování nově vzniklé české evangelické církve obojího vyznání od generálního sněmu konaného v prosinci 1918 (považovaného dodnes za faktický vznik české evangelické církve obojího vyznání, zpočátku s názvem Evangelická církev bratrská, od r. 1919 kvůli požadavkům státu pro její právní uznání, tedy pro právní vznik, s dnešním názvem Českobratrská církev evangelická). Zpočátku byly vydány předpisy v nejnutnější míře upravující dosavadní církevní zřízení z r. 1892, pak bylo lopotně vnitrocírkevně formulováno a přijímáno nové církevní zřízení, schválené státní správou v lednu 1922 vyhláškou č. 64/1921 Sb. z. a n., které však bylo v zásadě mírně upraveným zřízením z r. 1892.

II. část je věnována období let 1922–1954, spojeného s mnoha turbulentními změnami. 5. kapitola (první v této části) se zabývá snahami o vytvoření nového církevního zřízení v období I. republiky, spojeného s rozšířením působnosti církve i na Slovensko a Podkarpatskou Rus, což vedlo k nesnadným jednáním s Evangelickou církví augsburského vyznání na Slovensku, která zprvu reagovala na tyto snahy výrazně

negativně – proto k tomuto rozšíření došlo právně až r. 1928 vyhláškou č. 84/1928 Sb. z. a n. V tomto období také došlo k vyhlášení nového církevního zřízení vyhláškou č. 155/1931 Sb. z. a n., které bylo členěno na zřízení platné pro české země (část A) a pro Slovensko a Podkarpatskou Rus (část B), což bylo spjato s dosud trvající právní dualitou československou právního systému. Následná 6. kapitola popisuje změny vynucené ve spojitosti s událostmi spojenými s vznikem 2. republiky a 2. světovou válkou. 7. kapitola se věnuje konsolidaci církve po 2. světové válce, spojené se snahou spojit do ní všechny evangelické církve v českých zemích, příp. i na Slovensku: přidružit k ní zbytky Německé evangelické církve v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, dojít ke sloučení s Jednotou bratrskou, najít způsob přičlenění Augšburské církve evangelické ve východním Slezsku, ba dosáhnout spojení i s evangelickými církvemi na Slovensku, které dosti razantně vyjádřily svůj nesouhlas, takže z celé této iniciativy nakonec sešlo. Za zmínku stojí ustanovení speciální vnitrocírkevně komise, mající za úkol navrhnout způsob vyrovnání se s členy kolaborujícími s nacistickými orgány během 2. světové války. 8. kapitola pojednává o celkové proměně

církve a revizi církevního zřízení v letech 1946–1947, vedoucích v r. 1947 k přijetí doplňku ke zřízení z r. 1931 – ten však nebyl státní správou schválen, protože dost průhledně směřoval k pohlcení nejen zbytku německé evangelické církve, ale především jejího majetku, v té době fakticky již výrazně postiženého uplatňováním Benešových dekretů. Specifickým tématem 9. kapitoly jsou jednání se Slovenskou evangelickou církví augsburského vyznání ohledně jejího působení v českých zemích a působení ČCE na Slovensku, které vedlo k nemalým napětím zvláště vzhledem ke snaze ČCE sloučit všechny evangelické církve v Československu (přičemž se počítalo s odsunem prakticky všeho maďarsky mluvícího obyvatelstva a faktickým zánikem reformované církve na Slovensku, mající převážně maďarský ráz, k čemuž však nedošlo). K ukončení mezicírkevních jednání pak silně přispěla změna politické situace v důsledku zmocnění se vedení státu komunistickou stranou v únoru 1948, čímž padly i ambice některých představitelů ČCE o vytvoření jedné velké evangelické církve v Československu. V 10. kapitole jsou popsány důsledky změny režimu a růstu jeho protináboženského tlaku v jeho počátcích do r. 1950: v té době se

církev snažila o výraznou revizi dosavadního církevního zřízení, což ale bylo fakticky znemožněno přijetím zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, který zavedl státní kontrolu v podobě nevídané ani za bachovského absolutismu, a to především ustanovením o státním souhlasu k výkonu duchovenské činnosti. V 11. kapitole je podrobně probírána vnitrocírkevní diskuse ohledně církevní služby (ordinace) žen, zahájené r. 1950. Ta pak byla dořešena přijetím státem iniciovaného, kontrolovaného a výrazně ovlivněného nového církevního zřízení k 1. únoru 1954, které možnost ordinace žen definitivně zakotvilo, o čemž pojednává 12. kapitola.

III. část zahrnuje jak další období života v totalitním státu do r. 1989, tak období demokratické přestavby, a jde tak do zcela nedávné doby, až do r. 2020. Po přijetí dost stručného církevního zřízení r. 1954 bylo totiž nutno dopracovat či přepracovat další vnitrocírkevně předpisy. 13. kapitola se věnuje nakonec neúspěšnému hledání církevního řádu, zamýšleného jako zásadní doplnění církevního zřízení především v tom, co do něho ve verzi z r. 1954 (často pod tlakem státu) nebylo přejato. Tato snaha nakonec vyústila v mírnou revizi církevního zří-

zení a přijetí Řádu o správě církve v r. 1957, o čemž pojednává 14. kapitola. Vznik Řádu členství v církvi a Řádu sborového života je popsán v 15. kapitole. Tím byla v té době do r. 1964 završena revize vnitrocírkevní legislativy – řešící mj. nesnadnou otázku členství nepokřtěných dětí v církvi, které nakonec bylo schváleno. I zde se však projevovaly nemalé zásahy státní moci. 16. kapitola podrobně rozebírá návrhy na dílčí úpravy církevního zřízení, které nakonec – v situaci zmírnění státního tlaku – vedly k přijetí nového církevního zřízení spolu s jednacím Řádem církevních shromáždění, Řádu křesťanské výchovy, Řádu pro studenty bohosloví a Řádu pastýřské služby, péče a kázně až v říjnu 1971, v době dohasínajícího dozvuku Pražského jara z r. 1968. Především Řád křesťanské výchovy je plodem výrazné veřejné iniciativy ČCE z počátku 60. let 20. století, která vedla k vypuštění původně navrhované povinnosti rodičů vychovávat děti ve „vědeckém světovém názoru“, tedy v ateistickém marxismu-leninismu, v konečném znění zákona o rodině č. 94/1963 Sb. – zde vykonala evangelická církev nesmírně velké množství úsilí, čímž velmi pomohla všem věřícím rodičům v Československu. Období utužování komunistického režimu

od r. 1971, tzv. normalizace, vedlo v 70. letech 20. století k nemalé vnitřní rozpolcenosti v církvi, protože tu na jedné straně vedení církve muselo chtít nechtít spolupracovat (či dokonce do jisté míry kolaborovat) s vládnoucím režimem a na druhé straně v církvi sílily síly odporu vůči vládnoucímu režimu zvané Nová orientace, jejichž vyjádřením bylo 1. ledna 1977 publikování Charty 77, v níž byli členové ČCE silně zastoupeni (nejvýrazněji ze všech církví v Československu). To vedlo nejen k disciplinárním zásahům ze strany státu, ale i k vnitřním střetům a disciplinárním zásahům ze strany vedení církve; toto nesnadné a bolestné téma pojednává 17. kapitola. Na přelomu 70. a 80. let 20. stol., o čemž pojednává 18. kapitola, došlo k dost rozsáhlé revizi dosavadních vnitrocírkevních předpisů v r. 1981, čímž byly odstraněny největší nedostatky a nesrovnalosti v předchozích předpisech, a k soubornému vydání vnitrocírkevních předpisů i s rejstříkem r. 1984. Po stránce naukové i disciplinární bylo také nutno reagovat na výrazné dokumenty jiné provenience: „Křest, večere Páně, ordinace – Dokumenty ekumenické konvergence“ přijaté na konferenci Komise pro víru a řád (Faith and Order) Světové rady církví r. 1982 v Limě (tzv.

limské dokumenty) a „Kodex kanonického práva“ vydaný r. 1983 katolickou církví. Tím se zabýval synod v r. 1985, ve vztahu ke katolické církvi pak proběhlo jednání s Arcibiskupstvím pražským v r. 1987. V tomto období také došlo k vydání Evangelického katechismu, Ekumenického překladu Bible (většina sborů dosud užívala při bohoslužbě Bibli kralickou) i k vydání dvou dílů Agendy Českobratrské církve evangelické. Nečekaně úspěšným krokem bylo obnovení činnosti Diakonie Českobratrské církve evangelické k 1. červnu 1989, a to se státním schválením(!). Symbolický význam mělo konání 26. synodu od 15. listopadu 1989, přerušené v důsledku brutálního zákroku proti studentské demonstraci dne 17. listopadu 1989 (synod ho ve svém veřejném prohlášení již téhož dne odsoudil!), v jehož důsledku došlo nakonec do konce r. 1989 ke změně vládnoucího režimu v Československu a k zahájení procesu demokratizace. Předposlední 19. kapitola pojednává o nesnadných změnách v situaci znovunabytí svobody (nejen náboženské), a to od ledna 1990, od pokračování přerušného 26. synodu. Autor se přitom nevyhýbá nesnadným otázkám: poněkud kontroverzní účasti synodního seniora Josefa Hromádky ve třech českosloven-

ských vládách na přelomu let 1989 a 1990 v pozici místopředsedy vlády, vyrovnávání se ČCE s vlastní minulostí, zvláště s kolaborací některých členů především z řad vedení církve, včetně zrušení důtek udělených v r. 1977 signatářům Charty 77. Bolestnou skutečností bylo oddělení se charismatického křídla reprezentovaného farním sborem v Praze-Holešovicích zvaným Na Maninách vedeným Danem Drápalem, což vedlo nejprve k založení Křesťanské společnosti Maniny a posléze r. 2002 k registraci samostatné církve Křesťanská společenství. Na druhé straně došlo r. 2000 k přijetí konzervativnější části členů Jednoty bratrské po jejím vnitřním rozštěpení; byl pro ně vytvořen personální seniorát ČCE s názvem „Ochranský seniorát při Českobratrské církvi evangelické (Česká misijní provincie Unitas fratrum)“. Hned v r. 1990 byly přijaty nezbytné novelizace církevních předpisů včetně církevního zřízení a došlo k dalším výrazným změnám, i personálním, jejichž byť stručný popis není možný v rámci této recenze. Po nesnadné přípravě a diskusi byly r. 1994 velmi hektickým způsobem přijaty podstatně pozměněné vnitřní předpisy ČCE (byť některé dílčí předpisy byly přijaty již dříve) a byly vydány tiskem v jednotlivých sešitech

r. 1995. Tyto předpisy byly v dalších letech postupně novelizovány s dvojím zaměřením: opravit nedostatky v předpisech a zavádět věcné změny a úpravy v reakci na církevní a společenské změny. Závěrečná 20. kapitola s názvem „Od církevního soudu ke strategickému plánu“ je zaměřena na snahu o jednu výraznou změnu: transformovat v rámci disciplinárního řízení v ČCE dosavadní pastýřské rady na církevní soudy. Po nemalé polemice bylo nakonec r. 2004 od tohoto záměru upuštěno s tím, že má být dopracován Řád pastýřské služby, který má zakotvit řádné odvolací řízení. Naléhavost úpravy disciplinárních opatření zvětšila kauza vedoucího ekonomického oddělení Ústřední církevní kanceláře, který na přelomu let 2008 a 2009 nezákonně převedl na svůj účet 10 milionů korun českých (z nich se asi 8,5 milionu podařilo pro ČCE zachránit), což ukázalo na nedostatky v kontrolní činnosti; přesto opět po nemalých diskusích byl nový Řád pastýřské služby schválen až r. 2018. Další výraznou změnou bylo přijetí dokumentu „Soustava ordinované služby v ČCE“ r. 2012, pojednávající o postavení různých druhů kazatelů v církvi, což vedlo k novelizaci více vnitřních řádů církve. Další výraznou záležitostí je příprava a realizace majetkové-

ho vyrovnání na základě zákona č. 428/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů, což vedlo a dosud vede k transformaci celého hospodářského života ČCE. Je nutno s výraznou pochvalou konstatovat, že ČCE v této věci postupuje systematicky a že příslušné dokumenty jsou bohaté a přehledně dostupné na jejích internetových stránkách. V r. 2019 byl pak na synodu přijat „Strategický plán ČCE do roku 2030“, zahrnující celou škálu života církve a ukládající nemalé úkoly synodní radě (70 dílčích úkolů). Poslední téma, kterým se ve své monografii autor zabývá, je zřízení komise pro reformu správy církve v květnu 2020, která pak povětšinou jednala on-line v důsledku omezení vyvolaných šířením nemoci COVID-19.

Celá monografie tak ukazuje, jak nesnadné a klopotné je vytváření nových předpisů v rámci relativně nepříliš početné a velmi demokratické církve, natož spojené do r. 1989 s nemalými zásahy státní moci. To vedlo autora nikoli ke statickému popisu jednotlivých právních dokumentů, ale k dynamickému pojednání ve svém podstatném obsahu jediného církevního zřízení, mnohokrát modifikovaného, a souvislostí jeho proměn. Bylo nutno se přitom

vyrovnat s nemalými rozpory ve zdrojových materiálech, především mezi publikovanými zdroji a nepublikovanými archiváliemi, poskytujícími často daleko bohatší a plastičtější pohledy.

Kromě popisu jednotlivých tří částí práce nelze nezmínit jednu specifickou skutečnost: rozsáhlý úvod i závěr, které nejen v úvodu náležitě uvádějí do problematiky a v závěru shrnují dosažené poznatky o proměnách vnitřních předpisů ČCE, ale jsou psány s literární vynalézavostí a smyslem pro humor.

Je tedy nutno závěrem konstatovat, že recenzovaná monografie je až po okraj nabitá zajímavými a důležitými fakty, a to zdaleka nejen z vnitrocírkevní právní oblasti, neboť nezbytný popis historických souvislostí zabíhá do mnoha dalších oblastí: především duchovní, ekleziologické, ekumenické, pastorační a církevně-právní. Jedná se tedy o publikaci obsahově velmi bohatou a zajímavou, z níž mohou mnohé načerpat i ti, pro které nejsou právní otázky tak zajímavé, a proto ji vřele doporučuji jako zdroj k poznání života největší evangelické církve v České republice.

Damián Němec

PAVEL KOPEČEK:

FUNDAMENTÁLNÍ LITURGIKA.

KŘESŤANSKÉ SLAVENÍ: TEOLOGIE,

HISTORIE, PASTORACE

*(Olomouc: Univerzita Palackého
v Olomouci, 2020, 448 stran, ISBN
978-80-244-5906-6)*

Fundamentálna liturgika sa snaží odpovedať na základné otázky vzťahujúce sa ku kresťanskej bohoslužbe. Podobne ako pri fundamentálnej teológii, ktorej obsahom je skúmať vieru v Krista na základe rozumových argumentov, aj predkladaná publikácia je koncipovaná tak, aby dala patričné odpovede na základné otázky o príčinách a zmysle slávenia liturgie, faktického chápania kto, ako, kedy a kde liturgiu slávi, ale aj ako sa cez liturgické slávenie realizuje *mystérium* spásanosného Božieho diela v osobe Ježiša Krista. Základné témy liturgiky a liturgickú teológiu, ktorá tvorí nielen úvod do štúdia liturgiky, ale aj jej základ, vo svojej monografii predstavuje docent Pavel Kopeček (*1964), vedúci Katedry liturgickej teológie na Cyrilometodskej teologickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci. Odborne sa na teologickej fakulte už dvadsať rokov zameriava na fundamentálnu liturgiku, sakrálnu architektúru a liturgické umenie. Je členom

liturgickej komisie Českej biskupskej konferencie.

Autor si dáva za cieľ svojou rozpravou o liturgii posilniť vedomie a lásku k službe – liturgii, ktorá je účasťou na Kristovej službe – Liturgii, ku ktorej sme všetci pozvaní. Jeho snahou je zodpovedať najskôr otázky: Prečo liturgia? Potrebuje človek liturgiu? Aký je zmysel liturgie? Kladie si zaujímavú otázku, či by sa súčasná rituálna forma nemala zásadne zmeniť, aby dnešného človeka zaujala. Ďalej sa venuje tomu, kto liturgiu slávi, ako liturgia prebieha a čo určuje jej priebeh, kedy a kde sa liturgia slávi a pod. Tieto základné liturgické témy dopĺňa dejinami liturgie, liturgickou pastoráciou a spiritualitou, nevynímajúc rôzne liturgické ríty. Táto publikácia vyšla ako študijný materiál na základe písomných príprav na prednášky z fundamentálnej liturgiky, ich doplnením a rozšírením o poznámkový aparát. Je koncipovaná tak, že sa u čitateľa predpokladá základná znalosť klasických jazykov (latinčina, biblická gréčtina a hebrejčina) a orientácia v základných teologických disciplínach, ako aj v terminológii. Napriek svojej odbornej náročnosti je písaná veľmi zrozumiteľne a obsažne, miestami až obširne, akoby mala slúžiť práve širšiemu záberu čitateľov, nielen študentom teológie.

Kniha je rozdelená do jedenástich kapitol. Prvý pomyselný úvodný blok tvorí úvod do liturgie (s. 17–50) a vysvetlenie samotnej teológie liturgie (s. 51–71). Nasleduje historická časť, dejiny liturgie (s. 73–113) a priblíženie členenia liturgických rodín – jednotlivých rítov až po súčasnosť (s. 115–142). Do tretieho bloku, o tom, ako sa liturgia vôbec uskutočňuje, spadajú kapitoly o chápaní a realizovaní samotného rituálneho slávania (s. 143–161), o základných liturgických prvkoch (s. 163–240) a o tom, kto vlastne vytvára bohoslužobné zhromaždenie (s. 241–262). Mohli by sme povedať, že samostatný celok tvorí najobširnejšia kapitola celej publikácie, ktorá je venovaná liturgii a jej časovému vymedzeniu (s. 263–390). Autor kladie dôraz na to, že kresťanský liturgický rok, jeho členenie a jeho sviatky plne nepochopíme bez znalosti židovského kalendára a sviatkov. Tie približuje nielen vysvetlením, ale aj samotným priebehom ich slávania. Následne podrobne predstavuje Deň Pána – nedeľu, kresťanské slávenie Veľkej noci, jednotlivé liturgické obdobia, ako aj ďalšie sviatočné dni. Posledný piaty blok je venovaný akoby praktickej stránke celej problematiky, a to vo vzťahu liturgie s umením a architektúrou (s. 391–423), pastoračného rozmeru litur-

gie (s. 425–433) a ľudovej zbožnosti v liturgii (s. 435–443).

Môžeme konštatovať, že doc. Kopeček svoj cieľ poskytnúť ucelený materiál základných princípov chápania a prežívania liturgie, resp. princípov liturgiky, ako teologickej disciplíny, bohato naplnil. Na základnú otázku, čo vlastne liturgia je, odpovedá: „Liturgia je výkon Kristova kňžstvá, jímž se zpřítomňuje (aktualizuje), pod viditelnými znameními a ve společenství církve, jeho Velikonoční tajemství, jež vede k oslavě Boží a spásě člověka.“ (s. 33) Keďže liturgiu nestačí len definovať, ale ju v prvom rade sláviť, výstižne v publikácii oboznamuje čitateľa nielen s dejinným vývojom liturgického slávenia a jeho teologického chápania, ale aj napĺňania dôležitého prvku požiadavky Druhého vatikánskeho koncilu: plnej, vedomej a aktívnej účasti na liturgických sláveniach.

Podľa vlastných slov autora sú v knihe naznačené výzvy a aktuálne témy, pred ktorými stojí nielen liturgická veda, ale aj Kristova cirkev. Sám autor v predslove upozorňuje, že jeho určité názory môžu síce pôsobiť provokatívne, ale práve načrtnuté otázky dávajú priestor čitateľom na ne reagovať a ich reflektovať. Napríklad k naplneniu požiadavky plnej, vedomej a aktívnej účasti nie sú

schopní všetci veriaci. Vieme dnes v liturgii adekvátne reflektovať rozdielnosť osobnej dispozície veriacich, ich aktuálnu situáciu a vnímanie priebehu liturgického slávenia pri rôznosti ich stavu a služieb v Cirkvi? „Liturgia není ‚veřejná bohopocta‘, tedy určena pro veřejnost, je při ní důležité to, co je zcela neveřejné a odehrává se v nitru člověka. Liturgické dění by nemělo být neprůhledné a rozptylující, ale vést ke koncentraci, neměla by být příliš zdůrazňována povinná účast.“ (s. 157–158) Napriek tomu liturgické slávenia nie sú súkromnou činnosťou, sú vyjadrením spoločenstva (koinónie) s Bohom, v spoločenstve Cirkvi. Ideálom aktívnej účasti pre slávenie Eucharistie sa preto javí dobrovoľné prijatie pozvania k liturgickému sláveniu v rôznosti služieb a úloh, ktoré veriaci môžu zastávať a tým, čo konajú, hlbšie vnikajú do slávenia *mysteria* Kristovej veľkonočnej obety. K tomu je však potrebná neustála liturgická formácia, ako kňazov, tak i laikov.

Medzi ďalšie zaujímavé podnety docenta Kopečka k uvažovaniu patrí napríklad problematika matérie chleba, ktorý sa vo svätej omši stáva Kristovým telom. „Bíle hostie používané při slavení eucharistie nemají chuť chleba a ani jeho podobu...“ (s. 167) „Od středověku se používá nekvaše-

ný chléb, který představuje bílá hostie jen z mouky a vody, jenže ve skutečnosti není chlebem.“ (s. 177) Všeobecné smernice Rímskeho misála (SK 3. typ. vyd. 2021, čl. 320–321) hovoria, že chlieb na slávenie Eucharistie má byť podľa tradície celej Cirkvi čisto pšeničný a čerstvo upečený. Povaha znaku si vyžaduje, aby materiál Eucharistie vyzerala skutočne ako pokrm. Úkon lámania chleba, ktorým sa v apoštolských časoch označovala jednoducho Eucharistia, zjavnejšie vyjadrí silu a dôležitosť znaku jednoty všetkých v jednom chlebe i znaku lásky, pretože jeden chlieb sa rozdeľuje bratom. Napriek tomu je stále zaužívaná prax bielych hostií, v ktorých sa symbolika chleba vytráca, pretože hostie nie sú chlebom v takom zmysle, ako sa bežne chlieb chápe.

Ten, kto prichádza na liturgické zhromaždenie bez viery v Boha a bez viery v prítomnosť Ježiša v Eucharistii, koná činnosť, ktorá stráca svoj základný význam a stáva sa len vonkajším gestom. Je preto na mieste otázka: „Jaký je význam slavení liturgie v přítomnosti nevěřících, procesí v eucharistii ve městě, kdy tento rituál je mnohdy vnímán jako náboženský folklór a jako snaha církve o vliv ve společnosti?“ (s. 247) Zo strany veriacich sa väč-

šinou takáto procesia síce chápe ako verejná manifestácia viery, ale prechádzať s Eucharistiou v zlatej monštrancii a v liturgickom oblečení popri neveriacich ľuďoch, ktorí sedia na terase pri káve, alebo nedeľnom obede (vlastná skúsenosť zo Slávnosti Božieho tela v Banskej Bystrici) a v ich chápaní sledujú akési náboženské divadlo na námestí, je viac než len na zamyslenie.

Napriek veľkému záberu jednotlivých základných tém liturgiky nie sú v knihe rozvinuté všetky oblasti kresťanskej bohoslužby v rovnakej hĺbke. Rôzne aspekty liturgie by si zaslúžili aj dôkladnejšiu analýzu, ale ako v závere priznáva autor, rozsah a účel publikácie to neumožňoval. Možno by stálo za zmienku, dielo rozdeliť do dvoch na seba nadväzujúcich publikácií. Na otázku, či by sa mala súčasná rituálna forma zásadne zmeniť, aby dnešného človeka zaujala, doc. Kopeček nedáva priamu odpoveď. Skôr poukazuje na to, ako by sa dnešná liturgia mala správne sláviť a chápať v súlade s reformou Druhého vatikánskeho koncilu tak, aby vyjadrovala svoju podstatu a rituálna skúsenosť účastníkov reflektovala ich vieru. Kniha veľmi dobre pomôže k základnému zorientovaniu sa v liturgike a naozaj núti čitateľa, aby

sa kriticky zamyslel nad bohoslužbou Cirkvi.

Marián Juhaniak

ОЛЬГА СЕДАКОВА:

СЛОВАРЬ ТРУДНЫХ СЛОВ

ИЗ БОГОСЛУЖЕНИЯ.

ЦЕРКОВНОСЛАВЯНО-РУССКИЕ

ПАРОНИМЫ

(Москва: Практика, 2021, 424 stran [schváleno k distribuci Radou pro publikace Ruské pravoslavné církve], ISBN 978-5-89816-182-8)

Kniha *Slovník obtížných slov z liturgie* filoložky, básnířky a překladatelky Olgy Alexandrovny Sedakovové se dočkala již několika vydání. Toto třetí vydání je podstatně přepracované a zaslouží si naši pozornost nejen z hlediska lingvistické erudice její poctivé práce, ale i z důvodů širších, zahrnujících nikdy nekončící práci na překladech Písma a především liturgických knih do moderních jazyků. Zde je možné vidět pravý význam práce mimořádně obtížné a jen málokdy plně doceněné. Tento slovník je nepostradatelný pro pochopení významu bohoslužeb a liturgické poezie, protože vysvětluje význam nejobtížnějších prvků církevní slovanštiny, a to

paronym: slov, která znějí stejně nebo téměř stejně jako slova v současné ruštině, ale mají jiný význam. V češtině se stalo známé v jisté době velmi populární nerozlišení výrazů *brojler* – *bojler*. Každé heslo je doplněno ukázkami z liturgických textů a Písma svatého, často poprvé přeloženými do ruštiny.

Olga Sedakovová je dědičkou tradice velkých ruských básníků 20. století, jako byli Velimir Chlebnikov († 1922), Osip Mandelštam († 1938), Anna Achmatovová († 1966) a Josif Brodskij († 1996). Je výjimečnou osobností, která je obdivována nejen jako spisovatelka, ale také jako vynikající filoložka a výrazná představitelka ruské náboženské filosofie. Její jasné a pronikavé myšlení je silně zakotveno v náboženské a básnické tradici a je úzce spjato s myšlenkovým odkazem Sergeje Averinceva († 2004), vychází tedy z myšlení vzdělaných pravoslavných laiků otevřených kulturnímu a ekumenickému dialogu. V roce 1976 Sedakovová dostudovala filologii na moskevské Lomonosovově univerzitě. Píše od šedesátých let a její básnická tvorba v sedmdesátých a osmdesátých letech zůstala z politických důvodů na okraji zájmu. V Rusku byla dlouhou dobu šířena v samizdatu. Je možno považovat za štěstí, že se uchovala

díky strojopisným publikacím s omezeným nákladem. Odtud se dostávala i do zahraničních nakladatelství. Přibližně od poloviny 80. let však začaly její verše, próza, překladatelská tvorba a filosofické eseje vycházet ve specializovaných ruských literárních časopisech v Estonsku (v Tartu) a v Rusku. Její texty jsou až do současnosti překládány do mnoha jazyků: angličtiny, italštiny, němčiny, francouzštiny, švédštiny, holandštiny, hebrejštiny, albánštiny, srbštiny, řečtiny, finštiny, polštiny a čínštiny. Její první básnická sbírka vyšla v Paříži v roce 1986. V Rusku vycházejí její knihy od roku 1989. Olga Alexandrovna vyučuje od roku 1991 na Filologické fakultě Moskevské univerzity na katedře dějin a teorie světové kultury.

Paronyma jsou slova, která jsou formálně podobná, ale významově zcela různá. Ta jsou podle autorky *obtížnými slovy*. Bohoslužba slavená v církevněslovanském jazyce obsahuje slova, jež mohou vyvolávat nesprávné asociace a také být navzájem ztotožňována i přesto, že fakticky významově nejsou stejná. Jsou to právě ta, která se na první pohled zdají naprosto jednoduchá, jako například život, prostý nebo věk. Předkládaný slovník patří ke známému lexikografickému typu tzv. *falešných přátel překladatele*, jinými slovy

slovníků upozorňujících na pravděpodobná (a někdy nevyhnutelná) nedorozumění, významové klamy. Nedorozumění tohoto druhu vznikají, když čtenář při práci s jiným (a zejména blízce příbuzným) jazykem vychází z významů slov nebo morfémů, které zná ze svého rodného jazyka. V našem případě svědomitý čtenář, který se v biblickém nebo liturgickém církevněslovanském textu setká se slovem, s nímž se nikdy nesetkal v ruštině, ale připadá mu podobné. Cílem velmi důkladné práce Olgy Sedakovové je zachytit co nejvíc zrádných slov bez ohledu na to, ke kterému jazykovému jevu patří, aniž by se omezovala pouze na jeden přesný termín. Obsáhne metodicky většinu lexikálních jednotek vyvolávajících chybné asociace mezi ruštinou a církevní slovanštinou. Obdobu tvoří slovníky, které se týkají češtiny a jiných slovanských jazyků, jako například Úskalí ruské slovní zásoby. Slovník rusko-české homonymie a *paronymie* (1966) od Josefa Vlčka, *Zrádná slova v polštině a češtině* (1992) od Edvarda Lotka nebo *Rečnik srpsko-českých homonyma* (2003) od Věry Novotné.

Podle autorky je lingvistická klasifikace obtížná: v rámci jednoho jazyka by se taková slova mohla nazývat homonyma (v případě úplné pravopisné a fone-

tické shody) nebo paronymata (v případě některých z nich). Ale pro klasifikaci skutečností dvou různých jazyků jsou oba termíny, přísně vzato, nepoužitelné. „A tak náš slovník obsahuje církevněslovanská slova, která jsou co nejvíce podobná ruským slovům (...) z obou jazyků podle zvukových rozdílů. Kromě nich jsme do slovníku zařadili i slova, která v současné ruštině neexistují, ale která lze snadno – a nesprávně – *uhodnout* ruskojazyčnou intuicí. Kromě toho slovník obsahuje řadu čistě náhodných, koincidenčních shod. Celkem slovník obsahuje asi 2 000 slovníkových hesel.“ (s. 8) Autorka svůj jazykový výzkum opírá o hlubší analýzy kulturně-jazykově-náboženské, jako je hypotéza B. A. Uspenského (s. 9–11), chápání cyrilometodějské tradice (s. 11–13) a vztah jazyka řeckého a staroslověnského odrážející se ve slavení liturgie. Tento vztah se vtiskl hluboce i do kultury Kyjevské Rusi jako takové. Později tento vliv můžeme objevit i v mnoha projevech středověké a raněnovověké kultury ruské společnosti (s. 13–16). Její hluboká znalost latinské kultury jí umožňuje přesněji určovat i význam vlivu překladů z latiny a jiných západních jazyků, které ovlivňovaly utváření literární a jazykové tradice ruštiny, již slovník rovněž

v některých bodech zachycuje (s. 16). Zvláště cenná u autorky je jistá akademická odvaha čelit většinovým názorům, které se snaží jazykovědu ideologizovat nebo s ní volně manipulovat. Autorka si zachovává kritický odstup a přísně vědecký přístup, který je však dalek uzvřenosti mentality právě díky pronikavé znalosti vztahu jazyka a kultury. Sama říká: „Nakonec je třeba poznamenat, že některé významové distinkce a opozice, na nichž jsou založeny mnohé úvahy ruských myslitelů 19. a 20. století, nejsou v církevní slovanštině potvrzeny. To platí pro slova jako pravda a pravda, krásný (červený) a krásný. Církevněslovanské užití v rozporu s rozšířeným názorem neodhaluje v těchto dvojicích žádný protiklad. Je však třeba si všimnout jedné zajímavé zvláštnosti. Složitý vztah mezi ruštinou a církevní slovanštinou, jejich současná *oddělenost a splynutí*, které jsme se pokusili popsat výše, nelze považovat pouze za zdroj mnoha omylů a nedorozumění. V některých případech přináší čtení ruského významu církevněslovanského slova nečekané a tvůrčí kulturní plody.“ (s. 17)

Autorka sama vytyčuje roli této práce, kterou nachází především ve vztahu jazyka a duchovního života. Tyto vztahy odrážejí bohatost vnitřního života člověka.

Jazyk je pro něj nástroj, nemá být pravdou, životem či mentálním stylem. Toto napětí dobře vystihují její slova: „Tam, kde to bylo možné, jsme se snažili o doslovný, pomocný překlad bez jakýchkoli nároků na literární hodnotu. Úplná doslovnost by však jinak vypadala zcela směšně, a tak byla poněkud zmírněna (zejména se pořadí slov přiblížilo ruskému). Náš překlad tak lze charakterizovat jako službu přesnosti i kompromisu zároveň. (...) Výše zmíněný vztah mezi církevní slovanštinou a ruštinou se zde ukazuje v celé své ostrosti: překlad často zní jako profanace, redukce slabiky i významu, jako bychom překládali Puškino-vo lyrické dílo do plochého, každodenního hovorového jazyka. Doufáme, že je možný další, poetický, umělecký překlad církevněslovanských textů do ruštiny, ale zatím čtenáři nabízíme pouze učebnicovou prozaickou náhradu. (...) Konečně, *otium post negotium*, kromě praktického (referenčního a vzdělávacího) účelu se slovník, je-li čten jako svého druhu chrestomatie, může stát pro čtenáře příjemným zpestřením volného času, příležitostí k prohloubení přemýšlení o historii ruských a slovanských slov, o sémantických tématech a jejich variantách, o stabilním a proměnlivém v jazyce.“ (s. 17–18)

Slovník je sestaven z textů liturgického okruhu Ruské pravoslavné církve, většinou v pozdějších vydáních. Důsledně je používán *světský typ azbuky* (гражданский шрифт), je důsledně zachováno církevněslovanské písmo. Autorka upozorňuje, že „starozákonní církevní slovanština je výrazně odlišná (a to zejména v oblasti slovní zásoby) od jazyka liturgických textů a práce s ní by měla přinést mimořádně zajímavé výsledky, v něž doufáme v budoucnu“. (s. 20) Slova jsou uspořádána v pořadí církevněslovanské abecedy s výjimkou písmen о (онъ, отъ), jež jsou spojena do jednoho písmene, které představuje grafické varianty téže výslovnosti. Na konci slovníku je rejstřík řeckých slov s jejich slovanskými ekvivalenty (jakýsi krátký obrácený slovník, který může pomoci při tematickém výběru slovní zásoby, s. 392–423). Strukturu jednotlivých hesel slovníku autorka přesně vymezuje. Zvláštní pozornost věnuje umístění sloves a slovesných tvarů. Slovník obsahuje odkazy na Písmo v obvyklých zkratkách, množství liturgických obrátů s přesným odkazem na příslušné liturgické knihy i literární druh liturgického textu. Velmi cenné je to, že na konci hesel najde čtenář odkazy na příbuzná slova, která mu pomohou pochopit význam, i na slova

s podobnou sémantikou. Na konci některých hesel je uvedeno slovo v současné ruštině a jeho slovan-ský ekvivalent.

Otázka překladů liturgických textů a Písma do národních jazyků je široce diskutována i v prostředí Ruské pravoslavné církve. V podstatě se setkáváme s obdobnými polarizujícími názory, přístupy a metodami, jako tomu je při vytváření překladatelských tradic jednotlivých národních jazykových skupin katolické církve latinského obřadu. Není neznámé, že i texty překládané z latiny do slovanských jazyků jsou římskou Kongregací pro bohoslužbu a svátosti posuzovány metodou komparace, a to právě z důvodů hluboce zakořeněných ve zkušenosti univerzální církve. Srovnání jednotlivých překladů do slovanských jazyků při schvalování jednotlivých národních variant proto hraje ne nedůležitou roli. Důvod je teologický: Jednota v Duchu (naše kulturní vědomí náboženské zkušenosti existence mnohého v jediném, v Kristu) obsahuje diferencovaný přístup, který zohledňuje vždy i synchronní a diachronní roli tradice sřežící *depositum fidei*. Překlad má svoji důležitou funkci v tom, jak konkrétně porozumět tomu, že neměnný poklad víry se stane i *zvěstovanou pravdou* (*dogma explicitum*), adaptací tomu, co

můžeme jen velmi povrchně nazvat *dneškem*. Slavit Boha vlastním jazykem pozvedá ten či onen národ mezi *veliké národy* (*Život Konstantinův*, XIV). Studium zrodu *spisovného a bohoslužebného jazyka* v jednom vede nejen k úžasu nad genialitou sv. Cyrila a Metoděje, ale i k hlubší reflexi významu kulturního činu pro život náboženský. Spojuje se zde vždy *přesnost a krása jazyka* s pravdou. Studium slovní zásoby v její dynamice rozvoje jazyka ukazuje na význam jazyka pro náboženský i duchovní život z vícera hledisek. Překlad pole autorky nemůže být jen mechanickým podřízením se živého jazyka originálu, ale výrazem téhož v jiném (viz diskuze kolem instrukce výše zmíněné kongregace *Liturgiam authenticam* z roku 2001 a apoštolského listu papeže Františka *Magnum principium* z roku 2017). Volba ekvivalentů nejen zohledňuje přesnost terminologie vysoce odborné, ale respektuje specifickou sémantiku i stylistickou stránku jazyka, rytmus, zvukomalebnost a teorii překladu. I někdy opomíjený nedispensovatelný požadavek, že liturgický text se má zpívat. Zde je možné citovat z Metodějova traktátu o teorii překladu, která nic neztrácí ze své aktuálnosti i pro revizi překladů Písma a liturgických knih: „Nikdo není tak smělý, ani se tak neza-

pomene, aby se odvážil přidat nebo ubrat slovo. (...) Neboť překládáme kvůli srozumitelnosti (evangelního) výkladu, a ne kvůli přesnosti výrazů (...) A vpravdě veliký učedník Pavlův praví: Jest to věru bez užitku, a jak se domnívám, [chybné, dávat pozor ne na sílu smyslu,] ale na slova. A to nepřísluší tomu, kdo chce rozumět věcem božským, ale vnímá holá slova, která [dál než] až do sluchu nepronikají.“ (Sv. Konstantina-Cyrila „Předmluva k slovanskému překladu evan-

geliáře“) Můžeme říci, že v díle Olgy Alexandrovny Sedakové tato tradice teorie překladu nejen žije, ale stává se i díky tomuto dílu užitečným nástrojem, jehož opomíjení či nevyužívání v konkrétní práci při překladech by bylo nejen chybou, ale i nezodpovědným omylem. Ukazuje nezastupitelný význam kultury (k níž práce s jazykem v celé jeho šíři patří) pro věrohodnost hlásání evangelia.

Pavel Ambros